

פירושו של רבינו 'אור החיים' הקדוש פרשת לך לך

למעוניינים לקבל במייל את פירושו של 'אור החיים' הקדוש,
נא לשלוח בקשות למייל

pnineeh@gmail.com

פרשת לך לך

בראשית פרק-יב

[א] ויאמר ה' אל אברם וגו'. טעם שדבר אליו ה' קודם הראות לו, מה שלא עשה כן בכל הנבראים, ב' טעמים בדבר, או להיות שהוא עליו השלום נשתדל בהכרת בוראו מה שלא עשה אדם זולתו ובן חמש שנים הכיר את בוראו מעצמו בהתחכמותו (נדרים לב.), לזה לא הוצרך להגלות אליו אלא אמר אליו דברותיו וכבר הוכר אצלו המדבר. או אפשר, כי להיותו אדם ראשון בקדושה, אשר בעשרה דורות שקדמוהו לא היה אדם שהכיר אלהותו ודבר אתו אלהים, לזה נהג ה' עמו בסדר זה שלא הראה שכינתו אליו עד שבחן אותו אם מקיים גזרותיו, ולאחר שקיים דבריו והלך לו מארצו וכו' אז נגלה אליו דכתיב (פסוק ז) וירא ה' אל אברם, מה שאין כן שאר הנבראים שכבר קדמה ונשתקעה האמונה בלבם מאברהם והושרשו בקדושה היה נגלה להם תחלה. וצא ולמד מאבות ומשה בסנה. ודרך זה מסכים לדברי רז"ל (ב"ר פל"ט) שהעמידו פסוק (תהלים מה) שמעי בת וראי וגו' באברהם אבינו, בתחלה שמעי והוא אומר **ויאמר ה' אל וגו'**, ואחר כך נגלה אליו וירא וגו', והוא אומר וראי. ולא היו שניהם שמיעה וראיה כאחת אלא בהפסק ביניהם. ולזה לא אמר הכתוב שמעי וראי בת או בת שמעי וראי והפסיק בין שמעי לוראי:

לך לך מארצך וגו'. אחר שאמר מארצך אין מקום לומר ממולדתך כי בצאתו מארצו הנה הוא יוצא גם ממולדתו:

אכן הטעם הוא להיות כי בערך צער הפרידה קטן הוא צער פרידתו מארצו מפרידת מולדתו ופרידתו ממולדתו מפרידתו מבית אביו לזה סדר ההדרגות ממטה למעלה. וליטול שכר על כל פרט ופרט, כדרך אומרם (לקמן כב כ) את בנך וגו' כי ה' ישתדל להטיב ב"ה לאוהביו:

עוד ירצה לומר שילך לו מארצו אך לא יהיה כסדר יציאתו מאור כשדים שיליך עמו מולדתו ובית אביו אלא הוא לבדו יעזוב ארצו ויפרד גם ממולדתו ואפילו מבית אביו. אך אברהם לא הבין זה בדברי ה' ולקח עמו לוט. או אפשר שהבין כן אלא שלוט דבק בו כאומרם (לק' ד') וילך אתו לוט דבק בו. והגם שאמר אחר כך (לק' ה') ויקח אברם וגו' ואת לוט וגו' פירוש שלא דחפו, עד שימצא המצאה שלא יכלימהו. ולזה תמצא כי כשמצא סיבה קטנה שרבו הרועים תיכף אמר אליו (לק' יג, ט) הפרד וגו' אם הימין וגו', והדבר הוא כמעט זר שיאמר אליו כדברים האלה בכל כך הרחקה, אלא לצד שהיה חושב מחשבות להפרידו כדבר ה' לזה תכף במוצאו סיבה דחפו בב' ידים. וראיתי לחזק פירוש זה גם כן ממה שאמר הכתוב (לקמן יג, יד) וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו שא נא עיניך מאמר זה יוכיח כי יושב ומצפה היה ה' מתי יפרד לוט, להראות את הארץ שאמר לו בתחלת דבר אליו, אשר אראך, ולא הראהו עד עתה שנפרד לוט, והוא מאמר ראשון לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אז אראך:

עוד יכוון לומר על זה הדרך **לך לך** לתועלתך והגם שאין הטובה מסובבת מהשתדלות כאומ' (תהלים עה) לא ממוצא וממערב וגו' הרים וגו' ודרשו ז"ל (במד"ר פכ"ה) וזה לשונם כל הרים שבמקרא כמשמעה חוץ מזו שהיא לשון הרמה ע"כ. אף על פי כן יש טעם בדבר לצד שינוי מקום, והוא אומרם **מארצך**, ואמרו ז"ל (חולין צה:) ג' דברים אף על פי שאין נחש יש סימן והם בית תינוק וכו', ואמרו עוד (ב"מ עה:) מאן דביש ליה בהאי מתא ולא אזיל למתא אחריתא צועק לפני ה' ואינו נענה:

וממולדתך. על דרך אומרם ז"ל (רמב"ם דעות ו') לעולם ידור אדם בשכונת אריה ולא בעיר עם רשעים ע"כ:

אל הארץ אשר אראך. פירוש שלא הודיעו, לראות אם ימהר לעשות דבר מלך שלטון מבלי דעת המקום, וזה נסיון מהנסינות. עוד רמזו שיראנה לו כולה דכתיב (לקמן י"ג י"ד) שא נא עיניך וראה צפונה ונגבה וגו' ונתן לו כח הראיה לראות כולה:

עוד יתבאר על דרך מה שאמרו בספרי בפסוק (במדבר לה) אשר אני שוכן בתוכה אשר אני שוכן בתוך בני ישראל אין שכינה שורה אלא בתוך בני ישראל ובעודן בארץ ע"כ, והוא שאמר ה'

לאברהם אל הארץ אשר אראך פירוש ראויה לך ואתה ראוי לה. ושיעור התיבה הוא אראה אותך לה ואראה אותה לך כי זה בלא זה אינם ראויים להשראת שכינה ולרוב ההצלחות:

ב ואעשך לגוי גדול וגו'. להיות שצוה לו ג' קבע לו כנגדם ג', ואעשך וגו' כנגד לך לך מארצך, ואברכך ואגדלה שמך כנגד וממולדתך, והיה ברכה כנגד ומבית אביך. שתמצא כי בהיות האדם בארצו תוך משפחתו ובית אביו ישנו בג' דברים, הא' שיש לו הרבה מכירים וריעים ואוהבים. ב' שבני משפחתו תפארתו וכבוד והדר תעטרהו כדרך כל משפחה לבני משפחתם. ג' שיהיה ניזון ומתפרנס ומתרחם מבית אביו לצרכיו, וכשיצא מארצו וכו' חסר לכולן, ולזה אמר אליו ה' כנגד מארצך אני אעשה לך הרבה אוהבים ממך מיוצאי חלצריך. וכנגד חסרון התועלת של בני המשפחה כנזכר ואברכך ואגדלה שמך, וכנגד חסרון המועיל מבית אביך והיה ברכה:

ג ואברכה מברכך וגו'. ברכה זו כנגד מה שהעלים ממנו הארץ ולא הודיעו קודם לצאתו, ונסיון זה גדול הוא שיצא מארצו אל השדה מבלי דעת אן יפנה והוא לא הרהר לזה הבטיחו כי לא יפחד מדבר כי הוא יברך וכו' ובמקום אשר יחנה שם יצו ה' אתו את הברכה ובזה כל מקום אשר ידרוך כף רגלו הצלחתו ומעלתו עמו:

יש לשאול למה שינה לשונו בענין הברכה אמר ואברכה מברכך הקדים ברכתו לברכתם ובקללה הקדים קללתם לקללתו. הטעם הוא כי המברך יקדים ה' לברכו קודם שיברך לאברהם מה שאין כן המקללו לא יקדים ה' לאור אותו. והטעם הוא כי יחפוץ ה' להפחיד לבל יזלזל אדם בכבודו של אברהם. וזולת זה אם יקדים ה' לקלל מי שהוא עתיד לקלל לא יורגש הדבר כי הוא זה סיבה ויכשלו בדבר בני אדם גם בני איש. אבל בערך הברכה אין מכשול. ואם לצד ההטבה, הנה מבורכים בו כל המשפחות. גם טעם הקדמת ברכת המברכים כדי שתתקיים ברכתם לאברהם:

עוד יכוין לומר במה שנדקדק למה המברכים הזכירם בלשון רבים והמקללים הזכירם בלשון יחיד:

אן יתבאר על דרך אומרם במסכת מועד קטן (ט): שאמרו רבנן לבנו של רשב"י תזרע ולא תחצד וכו' ונתכוונו בזה לברכה. והגם שהוציאו דבריהם בלשון קללה הכל הולך אחר הכוונה הרי שברכוהו בנוסח קללה. וכנגד זו אמר ה' ואברכה מברכך וגם מקללך יש מין מקלל שהוא מברך גם אותו אברך, ולזה אמר לשון יחיד כי לא כל מקלל יברך אלא פרט שהוא מכין לברכה אבל מברכך את כולן יברך. ותיבת מקללך נמשכת גם כן למטה כשתהיה קללתו לקללה אור. נמצאת אומר כי מכין ה' לגמור כנגד המברכים לברך כולם, והמקללים הם ב' פרטים פרט א' יש שישנה בברכה ונמשכת התיבה למעלה, ופרט א' הם בארירה ונמשכה התיבה למטה:

עוד ירצה על זה הדרך, ואברכה מברכך, פירוש כשהיו לך בברכה אחת ב', שהם המקלל ומתכוין לברכה כמעשה שאמרו תזרע, וחזר האב וברכו, קבע ה' ברכה לשניהם, שלא תאמר כי עיקר המברך הוא הראשון ואין הב' אלא מפרש תלמוד לומר מברכך כי שניהם יתברכו. ואומרו ומקללך יש גם כן להסמיכה למעלה, והוא על דרך אומרם במסכת תענית (כ). וזה לשונם טובה קללה שקללן אחיה השלוני מברכה שברכם בלעם וכו', וכנגד מקלל כזה אמר שישנו בכלל הברכה ולזה רמז לשון יחיד כי לפרט זה דוקא יכוין לברך, ומקללך פרט אחר שאינו אלא מקלל לזה אאור:

ונברכו בך וגו'. וזה הוא ההפרש שבין מברכך לשאינו מברך ולא מקלל כי מברכו יברכהו ה' בכבודו מפיו אבל שאר משפחות האדמה יתברכו מאמצעות אברהם:

ד וילך אברם וגו'. כל הכתוב מיותר שהרי אומר בסמוך בסדר הודעת ההליכה (פסוק ה') ויקח אברם וגו' ויצאו ללכת וגו':

אן כוונת הכתוב הוא להודיע חיבתו של אברהם שלא נתעכב אפילו שעה אחת אלא בגמר דברי ה' לך לך תכף וילך אברם ולא נתעכב לשום סיבה ועזב את אביו ומולדתו. ושעור תיבת כ"ף כאשר הודעת הזמן שהיה סמוך לדבר ה' אליו. והודיע הכתוב כי לוט לצד דביקותו באברהם הלך אתו פירוש לא לצד קיום מאמר ה' אלא ראהו הולך והלך עמו. וכוונתו בהודעה זו כי הגם

שנתחכם אברהם לחפוז ללכת לבל יתחברו עמו ממולדתו ומבית אביו אף על פי כן לא הועיל בערך פרט זה והלך אתו לוט:

עוד ירצה להיות שאמר לו ה' הבטחות תועליות הרבה כשילך לו מארצו וכו' אם כן הגם שילך יסבור הרואה כי אין להחזיק לו טובה על זה שאפילו קל שבקלים כשיראה כל התועליות ימהר ליסע לזה הודיע הכתוב צדקותו של אברהם כי מה שהלך לא לצד הבטחות האמורות אלא לעשות דבר ה'. ודקדק לומר **כאשר דבר** ולא כאשר אמר כמו שהתחיל בתחילת הפרשה ויאמר ה' לאמת כדברינו. והוא, יש לך לדעת כי כל מקום שיאמר הכתוב דיבור יגיד על דבר קשה והאמירה היא רכה וכאן הזכיר בתחילת הפרשה ויאמר ה' לצד שכל הדבר הוא להנאת אברהם ובמעשה אברהם אמר כאשר דבר פירוש שעשה הדבר לצד גזירת מלך עליו ולא לתועלת הנמשך לו:

עוד ירצה להודיע כי אברהם הלך כאשר דבר אליו ה' בסמוך, ומה נאמר בדברי ה', אל הארץ אשר אראך, שלא הודיעו מקום אשר יבא שמה ואף על פי כן הלך מארצו וסמך על מה שיודיעהו ה' כשירצה מבלי חשוב לומר איך אצא מהעיר קודם שנדע המקום וזה נסיון גדול, ואחר כך הודיע הכתוב הוצאת את אשר עמו שלא ניסה ה' אותם בדבר זה אלא הודיע המקום ואחר כך יצאו, והוא אומרו בפסוק שאחרי זה **ויקח אברם** וגו' **ויצאו ללכת ארצה כנען**, ולא הוצרך הכתוב להודיע כי ה' הודיעו המקום כי הוא מובן מעצמו:

ויעבר אברם וגו'. מודיע הכתוב כי היה אברהם עובר בארץ ממקום למקום ואין אומר אליו דבר מבני הארץ והגם שבעלי הארץ שהם כנען היו אז בארץ אשר עבר אברהם שמה לא פצה פיו וצפצף:

עוד ירמוז כי אברהם היה עובר ולא היה מחזיק עצמו בחשיבות אלא עברי, על דרך אומרו (לקמן י"ד י"ג) אברם העברי. וטעם אומרו **והכנעני** וגו' ולא הספיק במה שאמר בפסוק שלפני זה ארצה כנען, כאן הודיע זמן שנכנסה לרשות הכנעני, ומה שקדם ואמר ארצה כנען, אין ראייה, כי קראה כן על שם העתיד:

או אפשר שרמז בשם כנען על דרך מה שדרשו ז"ל (ילקוט) בפרשת שלח לך וגו' ארץ כנען שרמז אל ישראל שבאו מאברהם בן מאה שנה ושרה בת תשעים שנה הרמוזים בחשבון תיבת כנען לזה הוצרך להודיע **והכנעני אז בארץ**:

עוד ירצה בהודעת **והכנעני** לומר פתח הזכיה בארץ כי הכנעני היה אז בארץ שהוא עבד דכתיב (לעיל ט' כ"ה) עבד עבדים יהיה לאחיו אין לו קנין וכל התופם בקניניו מבני שם או יפת זכה בהם ובאדמתם, ובא הקב"ה וזיכה הדבר לאברהם, וזולת זה אם לא היה הכנעני אז בארץ אלא מבני יפת לא היה מקום להוציאם מידם אחר שזכו בה. ורז"ל אמרו (תו"כ פ' קדושים) כי של בני שם היתה ואברהם מבני שם זכה קודם בה, ולדרכם הודיע ה' כי לא זכה להיותו כנעני יד עבד כיד רבו:

עוד ירצה, להיות שרצה לומר ה' אל אברם לזרעך אתן את הארץ, ועד עתה יודע הייתי כי הארץ של שם היתה ואברהם מבני בניו הוא ואין ידוע כי של כנען היתה אז, ויאמר האומר מה נותן לו ה' דבר אשר שלו הוא מאז ומקודם, והגם שציינה מקודם לכנען כבר פירשתי שאין ראייה מזה, אשר על כן הודיע ה' **והכנעני אז בארץ** ולזה הוצרך ה' להבטיחו שיתננה לזרעו:

וירא ה' אל וגו' ויבן שם וגו'. כונת הכתוב להודיע הפלגת חיבת אברהם בקונו, כי ה' נגלה אליו ובשרו בזרע ובנתינת הארץ והוא לא החשיב בשורת ב' מעלות טובות לכלום בערך שמחתו בגילוי שכינתו יתברך אליו, לקיים מה שנאמר (תהלים טז) שובע שמחות את פניך, והוא אומרו **ויבן מזבח לה' הנראה אליו**, כאן פירש סיבת שמחתו אשר עליה בנה מזבח הוא לצד הראותו יתברך אליו והבן. וזה אות לבניו כמה מהם אשר הרחיקו חשק הזרע בערך חשק התורה והמצות, וצא ולמד מן עזאי (יבמות סג:) בטענתו ומה אעשה ונפשי חשקה בתורה:

ח יעתק משם וגו'. לא זכר למי העתיק, ורש"י ז"ל פירש אהלה, והוא חסר. ואולי כי רמז שהעתיק צור ממקום שנראה אליו שם, והוא אומרם ז"ל בברכות (ה:): בפסוק (איוב יח) הלמענך תעזב ארץ ויעתק צור ממקומו, כי בצאת ישראל ממקום תפלתו גורם שיעתק צור שהוא הקב"ה ממקומו, ומכל שכן במה שלפנינו שנראה ה' אליו ובנה לו מזבח שם וכשיעבור משם אברהם יעתק צור ממקומו והוא אברהם המעתיק:

עוד ירצה שהעתיק מזבח שבנה שם כשרצה להטות אהלה במקום אחר סתר המזבח שבנה וחדד ובנאו במקום אשר עשה שם אהלה, ולא הוצרך לפרש כי סמך על הזכרתו בסמוך ויבן שם מזבח וגו' ויעתק משם. גם הראה באצבע באומרו משם שחוזר אל האמור בסמוך והבן:

יא יהי כאשר הקריב וגו' הנה נא ידעתי וגו'. רז"ל אמרו (ב"ב טז). להגיד צניעות שהיה ביניהם. וצריך לדעת לאיזה ענין אמר לה כן אברהם:

אכן להיות כי רצה לצוות עליה לומר אחי הוא חש שתאמר שרה למה הכניסה בגדר סכנה שעל כל פנים היא מסתכנת או תמסר בעל כרחיה ביד הטמאים על ידי הריגת הבעל או ברצונה ולא היה לו להביאה למקום כזה, והגם שבטוחים הצדיקים בהקב"ה אף על פי כן כלל זה בידינו שאין סומכין על הנם ומה גם לגבי בחירת האדם, וצא ולמד (קידושין לט:): משמואל שאמר (ש"א טז) ושמע שאול והרגני, לזה אמר אליה **הנה נא** וגו' נתן התנצלות על הדבר כי עתה נודע לו ולא מקודם שאם היה יודע מה שידע עתה לא היה מביאה אל מצרים והיה הולך למקום אחר. וטעם נתינת לב לדעת לצד קרבתו לבא למצרים ראה פנים כעורות. או ידע בקריבת העיר כי המלך יקח היפה בנשים ונתן דעתו והכיר בה. ואומרו כי אשה יפת וגו' ולא הספיק לומר כי יפת מראה את, נתכוין לומר כי אחת היא בעולם אשה יפת מראה היא ואין דומה לה והבן:

ואל יקשה בעיניך שהלך עמה לארץ פלשתים אחר שידע כי אשה יפת מראה היא, כי ארץ פלשתים לא היו כעורות כל כך כמצרים. ולזה תמצא שלא הוצרך לצוות עליה שתאמר היא אלא הוא אמר עליה אחותי היא כי לא היה בית מיחוש כאנשי מצרים שהיו בתכלית הכיעור והיא כתכלית היופי:

יב והיה כי יראו וגו'. הקדים לומר לה טעם למה שמצוה אותה בסמוך **אמרי נא** וגו', שתאמר מאז ותודיע מבלי שואלה דבר תשתדל להשמיע כי היא אחותו, והוא אומר **אמרי נא** פירוש עתה מבלי שואל, ולצד שתאמר למה נצטרך להודיע דבר מבלי שואל, לזה אמר כי זולת זה לא תהיה שאלה וכשיראו אותם ידעו מן הסתם כי היא אשתו, והוא אומר **והיה כי יראו** וגו' לא ישאלו דבר כי מעצמן יאמרו ודאי אשתו זו ולצד אומרם כן בדעתם יהרגו אברהם, לזה הקדים הוא להוציא קול אחוה לכל מכיר ורואה אותם:

יג למען ייטב וגו'. פירוש טעם שאני מצווך לומר אחותי ולא אני מוסיף להרחיק יותר שתאמר עליו איש נכרי הוא אצלה, **למען ייטב** וגו' ואם יהיה נכרי אין לו ענין שיטיבוהו בשבילה. ואולי כי לזה הקפיד שתאמר היא ולא הספיק שיאמר הוא כי לא יצדיקו דבריו להטיבו. ולפי הפשט לא הספיק לומר הוא כי חשש שתאמר דבר שיוכר ממנו כי אשתו היא. ואמרו **וחיתה** היא תכלית הטובה שמקוה להחיות נפשו ברעב. ודקדק לומר **וחיתה נפשי** ולא אמר ואחיה וכו' לרמוז אומר (משלי יג) צדיק אוכל לשובע נפשו:

עוד ירצה בדקדוק עוד אומרם כפל ענין בעבורך ובגללך שהיה לו לומר ייטב לי וחיתה נפשי כגללך או בעבורך:

אכן נתכוון לב' דברים הא' למען יטיבו לו בעבור אחותו טובה גשמיית. ועוד **וחיתה נפשי** וגו' על דרך מה שדרשו ז"ל (ברכות לא:): בפסוק (ש"א א) אם ראה תראה שאם לא יפקידה תעשה שעל כרחך יראה לתת לה זרע ע"י שתלך ותסתור וכו' ותבדק כסוטה ונזרעה זרע. כמו כן חשב אברהם כי על ידי סתירת האשה עם האיש והיא נקיה ה' יפקדנה בבנים בדומין לו והוא אומר **וחיתה נפשי** בפקודת הזרע בגללך פירוש בדברים המתגלגלים ממך על דרך מה שדרשו ז"ל (שבת קנא:): בפסוק בגלל הדבר וגו', ולזה הפסיק בתיבת בעבורך לומר כי הם ב' דברים. גם אומר **וחיתה** בתוספת וא"ו לומר שהוא פרט חדש ואינו ענף ייטב לי כי הם ב' בחינות ההטבה אחד

לגוף ואחד לנפש. ודבר זה הושג אצלו בסתירה שנסתרה עם אבימלך ולא בפעם הזאת עם פרעה לטעם כי שם לא היה חשד כי גירשו מארצו גילה כי לא עשה דבר. או אפשר כי באמצעות ב' פעמים נתפרסם הקול על שרה כי נסתרה ועל ידי זה נפקדה. שוב בא לידי מאמר רז"ל (ב"ר פנ"ג) וזה לשונם אמר רבי יצחק אמר הקב"ה כתיב (במדבר ה כח) ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא ונקתה ונזרעה זרע וזו שנכנסה לבית פרעה ולבית אבימלך ויצתה טהורה אין דין שתפקד עכ"ל, והם דברינו עצמם והבן. הרי שחיתה נפשו של אברהם בבנים בגלל שרה:

יז **וינגע ה' וגו' על דבר שרי אשת וגו'.** פירוש כי בשעת הנגע הודיע כי שרי היא אשת אברם:

יח **(יח יט) ויקרא פרעה וגו' למה וגו'. למה וגו'.** קשה למה כפל הקושיא ב' פעמים באופן משונה. ואולי שיכין לומר ב' הדרגות בתמיהתו על זה הדרך, הא' מן הראוי היה לך לחוש לי שמא לא נדע כי היא אשתך ואקחנה, ועוד שהוספת לעשות במה שאמרת בפירוש אחותי היא:

עוד יתבאר על דרך אומרם ז"ל (רש"י) כי טעם פרעה שאמר לו הנה אשתך קח ולך ואבימלך אמר אליו הנה ארצי לפניך וגו' כי פרעה להיות אנשיו כעורים ושטופי זמה חש על הדבר שיכשלו בו ויענשו מה שאין כן אבימלך שלא היו כעורים וכו', ולזה תמצא שאבימלך אמר אליו מה ראית כי עשית וגו' מה שאין כן פרעה כי יודע טעמו של אברהם כי ירא פן ימות עליה, ומעתה יתבאר הכתוב על נכון להיות שידע פרעה הטעם לא יוצדק לומר לו למה אמרת אחותי היא כי אם שאלה ראשונה למה לא הגדת לי בייחוד כי היא אשתך, ובזה, הגם שתאמר אחותי היא תהיה לך שמירה מהעם ולא היית גורם לי רעה להכשל בה, כי פרעה היה מחזיק עצמו ודאי שלא יעשה דבר מגונה בידעו כי היא אשתו ולא יחשדנו אברהם. וההגדה היתה מועלת לאברהם לאחד מב' דרכים או יצו עליו פרעה אנשים לשומרו כאשר עשה אחר כך בזמן מועט, או היה ממנהר לשולחו. והוסיף לומר **למה אמרת וגו'** פירוש ואם תאמר וכי חובת גברא הוא שכל איש אשר יביא את אשתו ילך ויגיד לפרעה כי אשתו זאת, לזה אמר למה אמרת וגו', ומהטעם עצמו שאמרת אחותי היא לצד מעלת יופיה לזה עליך בפרט מוטל להודיע:

או יאמר על זה הדרך **למה אמרת וגו'** וכיון שאמרת היה לך לחוש לי לקחתה לאשה, הן אמת אם לא היית אומר אני הייתי חושש לה מאשת איש אבל כיון שאמרת אחותי היה לך לחוש לי שאקחנה לאשה ותגיד לי בסוד. ולא השיב אברהם דבר כמו שהשיב לאבימלך כי אברהם טעמו היה שהיה חושד לפרעה עצמו ואין ראוי להשיב על זה. ואולי כי לזה חש פרעה ומיהר לשלחו מארצו וזולת זה יצו עליו בתמידות אנשים:

בראשית פרק-יג

יח **אל נא תהי מריבה וגו'.** טעם אומרו **ביני ובינך**, הודיעו כי סופה להיות המריבה גם בין שניהם. והגם שיאמר לוט כי ח"ו לא יריב את רבו וגאוונו ולא יהיה הדבר אף על פי כן יודה בדבר אשר כבר הוא בין רועיו ורועי אברם, והוא אומרו **ובין רועי וגו'.** ואומרו **כי אנשים אחים** יתבאר על פי דבריהם (ב"ר פמ"א) כי רועי לוט היו משלחים צאנם ורועים בשדות אחרים בטענת כי הארץ לאברהם ולוט בן אחיו יורשו, וזה הוא שיעור הכתוב אל נא תהי מריבה ביני וגו' במאמר זה שאנשים אחים:

עוד יתבאר על דרך אומרם (תהלים נ) תשב באחריך תדבר בבן אמך תתן דופי ופירשו קדמונינו על זה הדרך תשב באחריך בבן אמך שהוא אתה המדבר תתן דופי, והוא אומר כי אנשים אחים פירוש וכשתהיה המריבה ויוגשו לפני שופטי ארץ שהם הכנעני והפריזי שאמר הכתוב בסמוך, אשר ירשיעו שופטי ארץ מהשנים יסובב הפגם גם לאחיו, כי הנושך והנשוך עושים להיותם אחים:

עוד ירצה כי להיותם אחים אין לוט ולא רועיו מתנהגים בכבוד הצריך לאברהם בחושבם כי אין הפרש מה שאין כן אם היו אברהם ולוט בלתי קרובים היו נוהגים כבוד באברהם לצד רוממות כבודו אשר גדלו אלהים:

יז **וה' אמר וגו'.** טעם שלא התחיל לומר ויאמר ה' אל אברם אחרי וגו', יכוין לומר להיות שאמר הכתוב ויאמר אברם אל לוט וגו' הפרד נא וגו' והפריד רשע מעליו מוסיף הכתוב לומר שגם ה' היה יושב ומצפה אל הדבר ותיכף ומיד שנפרד הרשע דבר אליו והראהו את הארץ. והוא מה שאמר לו ("ב' א') אשר אראך וכמו שפירשנוהו במקומו:

וראה מן המקום. טעם שהוצרך לומר **מן המקום אשר אתה שם.** כאן עשה לו נס עצום שיוכל לראות מצפון לדרום וממערב למזרח ממקום אחד מבלי שיוצרך לסובב:

טו **כי את כל הארץ וגו'.** הנה ידוע כי שיעור חוש הראות הוא מוגבל באדם את אשר ישיג לאור השמש, וכאן עשה לו ה' גם שנתקרב קצות הארץ וראה הכל ובאמצעות הדבר החזיק בכל הארץ כי אין לך חזקה גדולה מזו שיעתק צור ממקומו להתקרב לפני אדוני הארץ, ולא ירחיק דעתך דבר זה כי מצינו שקפצה הארץ לעבדו (ב"ר פנ"ט) וגם נקפלה תחת בניו (חולין צא):

יז **קום התהלך בארץ וגו'.** בפרק המוכר את הפירות (ב"ב ק.) וז"ל תניא הלך בה לארכה ולרחבה קנה בה מקום הלוכו דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים לא קנה עד שיחזיק מאי טעמא דרבי אליעזר דכתיב קום התהלך וגו' לארכה וגו', ורבנן התם משום חביבותא דאברהם וכו' כדי שיהיה נוח ליכבש לפני בניו ע"כ. הנה לסברת ר"א הגם שהחזיק בתלישת הארץ וסמיכתה לפניו כמו שפירשנו בפסוק כי את כל הארץ וגו' אף על פי כן ממה שאמר הכתוב **קום התהלך** וגו' ללמד תורה בא שהליכה הוה חזקה. ולסברת חכמים דמשום חביבותא וכו' חזקת הארץ לזכות אברהם זכה מדין הכתוב למעלה ואין למידין מכתוב זה כי חביבותא דאברהם יכוין:

בראשית פרק-יד

א **ויהי בימי וגו'.** טעם סדר הודעת הענין, לומר כי ד' מלכים אלו תקיפים היו צא ולמד עזר אלהים שעם אברהם אשר מחה הד' מלכים בחצי הלילה ושאר התועליות:

יב **ויקחו וגו' בן אחי אברם וגו'.** טעם שהוצרך לומר בן אחי אברם, גם טעם אומר **והוא יושב בסדום** ללא צורך שכבר ידענו כי שם קנה מקומו, יכוין לומר שהמלכים ידעו כי לוט זה הוא בן אחי אברם ואף על פי כן לקחו אותו והוליקוהו בשביה, ונתן הכתוב הטעם שלא חששו לכבוד אברהם והוא היה נכבד ומעולה בעיני כל העולם כי להיותו יושב בסדום, והוא על דרך אומרם ז"ל מואב טהר בסיחון ע"כ, הרי שהגם שפטר ה' מואב מיד ישראל כיון שנמצאו בסיחון הותר להם. כמו כן לוט הגם היותו בן אחיו של איש שלומם אף על פי כן כיון שנמצא בסדום הותר להם. ובזה מצאנו נחת רוח לטעם אברהם אשר לא קרא לשלום לד' מלכים להשיב לוט ואם לא ישלימו אז יכם כאשר הכם, אלא הטעם הוא להיות שידוע היה להם לוט היותו בן אחי אברהם, ולזה רמז הכתוב באומר **וישמע וגו' כי נשבה אחיו** פירוש שנשבה אחר שידוע שהיה אחיו של אברהם ובזה גילו כי אויבי אברהם הם ולזה רדף אחריהם ויכם:

ואם תאמר הלא הדין הוא עם ד' מלכים שלקחוהו מתוך העיר המורדת בהם. ויש לומר שמה שאנו אומרים טהרו בסיחון הוא לאומה שאין לנו עמה לא שלום ולא מלחמה אבל אנשי שלום לא נדין לשבותם, וצא ולמד מה שעשו ישראל לקני שציוו עליו (ש"א ט"ו) סרו רדו מהעמלקי וגו' וכמו כן היה להם לצוות עליו לעבור מביניהם אם הם אנשי שלום עם אברהם:

טז **וגם את לוט וגו'.** הגם שעיקר רדיפתו היתה עליו ואותו היה לו להקדים. הודיע הכתוב סדר ההצלחות בדרך לא זו אף זו, א' השיב הרכוש של המלכים, הצלחה ב' שהשיב לוט ולא שרפוהו המלכים בראותם במלחמה עם אברהם לנקמה. והודיע הכתוב שנתן דעתו להשיב הנשים והטף לצד כבוד שעשו ללוט:

יח **ומלכי צדק וגו'.** רבותינו אמרו (נדרים לב:) כי הוא שם. וטעם שהפסיק בענין מלך שלם בין יציאת מלך סדום להודעת דבריו אל אברהם וכו', להגיד שבח הצדיקים מה בינם לבין הרשעים כי מלך סדום יצא לקראת אברהם לראות פניו ריקם הגם שאליו יחויב להקביל פני אברהם במנחה כיד המלך והוא הרשע יצא בידיים ריקניות, ושם הצדיק מבלי חיוב נדיבות יעץ והקביל פניו בלחם ויין:

עוד ירצה על דרך אומרם ז"ל (יומא כח:) קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין שהם תיקוני רבנן, ולזה הודיענו הכתוב, כי אברהם שר וגדול ומכובד בעיני הכל היה, וכשיצא לקראתו מלך סדום מן הסתם יקביל פניו בתשורת לחם לו ולעבדיו ואנשי מלחמתו, ולצד כי אברהם יפרוש ממאכלם, מהלחם משום פת של גוים, והיין משום סתם יינם, לזה נתחכם ונשתדל מלך סדום שיעשה תשורת האכילה על יד נאמן שהוא שם ומידו של שם לידו של אברהם. וחידוש השמיענו הכתוב שאפילו לחם ויין שאינן אלא מדרבנן הקפיד אברהם ומכל שכן שאר דברים שיש בהם חשש איסור תורה:

עוד ירצה הכתוב להודיע טעם אשר ממנו עלה על דעת מלך סדום לומר לאברהם והרכוש קח לך ולא שאל הכל, לזה אמר **ויצא מלך סדום לקראתו** ואחר צאתו יצא מלך שלם וכו' ונתן לו אברהם מעשר מכל, מזה הרגיש מלך סדום, כי הרי זה מגיד כי קנייניו הם שאין אדם מעשר ממה שאינו שלו, לזה שאל ממנו הנפש והרכוש אסכים לדעתך שתקחם לך, והוא אומר **קח לך** והרי זה מגיד כי עוד היה לו טענה להחזיק בכל, וכדי שלא יכנס עמו במחלוקת פשר ואמר (פסוק כא) תן לי הנפש והרכוש לא ארד עמך לדין אלא הריני מסכים שתקחנו, ועיין טעם הדבר בפירוש פסוק תן לי הנפש:

והוא כהן וגו'. פירוש הוא כהן אבל זרעו אינו כהן שנתנה כהונה לאברהם דכתיב (תהלים קי.) אתה כהן לעולם, ואומר על דברתי מלכי צדק כי הוא ברך את אברהם שיהיה כהן לאל עליון וברצונו נתן הדבר לאברהם כאשר אבאר. ואומר **לאל עליון**, להיות שהיה להם אלוהות אמצעיים כידוע לכסילים אמר כי זה כהן לאל עליון על כל האלוהות שהיו להם אז. ורז"ל אמרו (נדרים לב:) כי בעון שהקדים ברכת אברהם לברכת קונו נטלה ממנו כהונה, ולדבריהם ז"ל אומר **והוא כהן** תתפרש גם כן למעט משם והלאה שמעטו הכתוב על חטאתו האמור בענין, והגם שהקדים המיעוט לחטא מה בכך כי התורה נכתבה אחר כך:

יט' ויברכהו ויאמר. צריך לדעת אם הברכה שברכו היא המוזכרת בענין ברוך אברם אם כן לא היה צריך לומר ויברכהו ורואני מאומר ברוך אברם שברכו:

עוד היה לו לומר ויברכהו לאמר ברוך וגו' על דרך אומריו (ויחי מח) ויברכם ביום ההוא לאמר וגו':

אכן הכוונה היא מתחלה ברך אברהם פירוש ברכה הנוגעת לו שלא יפול ביד אויביו וישר חיליה שהם ברכות הגופניות, ואחר כך אמר ענין אחר לצד עילאה ימלל ברוך אברם וברכתו תהיה לאל עליון שהוא יעבוד האל ושבאמצעותו יהיה האל קונה שמים וארץ, וכך היה שבאמצעות אברהם נתן השם חיי עולם לבניו ונתקיימו שמים וארץ, וכאומרם ז"ל (ע"ז ג.) שתנאי התנה ה' עם מעשה בראשית וכו', וכאומרם (שבת פח) בפסוק (תהלים עו) ארץ יראה וגו' הרי כי לולי אברהם אין לה' קנין שמים וארץ והבן:

עוד ירצה על זה הדרך **ויברכהו וגו'**, להגיד בא כי ב' ברכות האמורות בדבריו הם ברכות הנוגעים לאברהם ואפי' ברכה שאמר ברוך אל עליון אשר מגן היא ברכת אברהם כשמתברך ה' באמצעותו אשר מגן וגו', ולעולם לא ברך אלא ברכות האמורים בענין:

כז' וברוך אל עליון. רז"ל אמרו (נדרים לב:) שנענש על אשר איחר ברכת ה' והקדים ברכת אברהם וניטלה ממנו הכהונה.

ואפשר שטעם שם הוא שלקח סדר המעשה כי אברהם הוא מעצמו הכיר בוראו והשתדל באמונתו יתברך ואליו יאות הברכה ואחר כך ברך לה' שנתרצה בו, וכן ראוי לעשות, וללמד הוא בא שאין הקב"ה מתרצה אלא במי שמתרצה בו קודם, והוא אומר ברוך אברם לאל עליון שהוא הכשיר עצמו להיות עבד לאל עליון ולזה ברוך הוא אל עליון אשר מגן וגו', ודרך זה לא יוצדק אלא במבורך קודם. וכפי זה לא נענש שם אלא הוא מעצמו נתנה לאברהם וכמו שפירשתי בפסוק והוא כהן. או אפשר שנענש על הנשמע משטחיות המאמר שנראה שלא חש להקדים עבד לרבו הגם שנתכוין לטובה, ומצינו שיעניש ה' על כיוצא בזה בכמה מקומות:

כא **תן לי הנפש והרכוש וגו'.** צריך לדעת לאיזה ענין הוא אומר לו **והרכוש קח לך** הלא לקוח הוא אצלו ולא היה לו לומר אלא דבר שהוא שואל ממנו שיתן לו בתורת מתנה, כי מאומו קח לך מגיד כי צריך הוא להסכים שיקחנו וזה מנגד לאומו תן לי הנפש:

אכן יתבאר הענין על דרך מה שאמרו ז"ל בפרק הגוזל ומאכיל דף קי"ו וזה לשונם תנו רבנן שיירא שהיתה מהלכת ועמד עליה גיים וטרפה ועמד אחד והציל הציל לאמצע ואם אמר אני מציל לעצמי הציל לעצמו, ומפרש רב אשי כשיכולין להציל בני השיירא על ידי הדחק, לזה אם הציל סתם לאמצע, פירוש כל אחד יכיר את שלו ויטלנו, וכמו שפירש"י. ואם אמר לעצמי אני מציל ושמעו בני השיירא ושתקו גילו דעתם דאייאוש ולא מסרו עצמן ולעצמו הציל ע"כ. וסבר מלך סדום שהוא לא נתיאש ועודנו עומד להציל וישכיר גייסות עליו, וכשהלך אברהם להציל הגם שיאמר שגילה דעתו שלעצמו מציל אינו מועיל וצריך שישמע מלך סדום דבריו ויסכים וזולת זה לאמצע הציל ולא יטול אלא מה שהוא שלו שהוא לוט ורכוש. ותמצא שמלך סדום היה מחזיק עצמו במדרגה גדולה שכן אמרו במדרש ז"ל (ב"ר פמ"ג) ויצא מלך סדום וגו' התחיל מכשכש בזנבו אתה ירדת לכבשן האש וניצלת ואני ירדתי לחמר וניצלתי ע"כ. הרי שהחזיק עצמו בבעל היכולת:

ובזה יתבאר הכתוב **תן לי הנפש וגו'**, פירוש אני כפי סברתי לאמצע הצלת כי לא נתיאשתי ולא הודעתני שאתה מציל לעצמך ושתקתי אלא לפי סברתך שאתה נותן מעשר נראה שאתה סובר שאין מציאות לי להציל אפילו על ידי הדחק, ובזה אינך צריך לגלות דעתך, לזה, כדי שלא נכנס במחלוקת נסכימה יחד לפשר, אתה תבטל זכותך ותחליט לי הנפש, ואני אבטל זכותי ואחליט לך הרכוש קחנו לך, והבן. והוא הפחות טועה היה כי מושלל הוא מהצלה, ולא חלק רב אשי אלא בגייס שטרף והלך לו אבל במציאות שלפנינו כבר העריכו מלחמה ואבדו ואין לך אינן יכולין להציל בזה שכבר בטלו במיעוטן ונתיאשו ודאי ובטענת שקר הוא בא בכשכוש זנבו. ותמצא שלא הצריך רב אשי שיאמר בפ"י לעצמי אני מציל אלא דוקא ביכול להציל על ידי הדחק אבל אם אינו יכול להציל אינו צריך לומר לעצמי וכו', וכן הוא מבואר שם. ואם כן הגם שיאמר אחר כך יכול הייתי להציל אין טענתו טענה וכן פסקו רמב"ם (הל' גזילה ואבידה פ"ב) והרא"ש:

ותמצא שרמזו ענין [זה] רז"ל במתק לשונם באומרם מכשכש בזנבו, פירוש שאחר שרואה עצמו שניטל ראשו עדיין הוא מכשכש בזנבו, כי בהיותו בכל תוקף מלכותו וד' מלכים אשר אתו לא עמדו בפני הד' מלכים, ומכל שכן אחר הורדת עדין היכול יוכל להציל, הא למדת שאברהם הציל לעצמו וקנה הכל ולזה נתן מעשר מכל שהגם שיוותר למלך סדום אדם רשאי בשלו לא במעשר שהוא של גבוה:

כב **ויאמר אברם אל מלך וגו'.** טעם הרמת ידו היא כדי שיתאמת אצל מלך סדום שאין דעתו עוד לחזור בו בדבר הזה לא כולו ולא מקצתו, ואומרו **אם מחוט וגו'** ואם אקח, שלא היל"ל אלא אם אקח מחוט וגו', נתכוון לומר על זה הדרך **הרימותי וגו' אם מחוט וגו'** פי' הרי הוא עלי כתרומה אם לקחתי מחוט ועד וגו' מהרכוש האמור בענין, ועוד הוסיף שלא יקח לעתיד מכל וכו' והוא אומרם ואם אקח וגו':

עוד יכוין לומר על זה הדרך **הרימותי ידי** פירוש נתתי תרומה שאני חייב מהכל אם מחוט ועד וגו' מה שאני חייב כפי הדין, ושלא תאמר שאני להוט אחר הממון ותובע מה שאינו שלי ואם אקח מכל וגו', אבל לא מפני הותרנות אהיה גוזל לגבוה מה שאני חייב לתת לו שהוא תרומת מעשר:

כג **ולא תאמר אני וגו'.** וקשה איך יוצדק לומר שהוא העשיר וכו' והלא האדון ה' צבאות הוא מגן צריו:

אכן לפי מה שפירשנו בדברי מלך סדום כי חושב שהנכסים אליו נוגעים אלא שמתרצה לתת לו הרכוש כאומו והרכוש קח לך, לזה אמר שזה עושה לצד דעתו, שהוא חושב שהנכסים שלו, שלא ימלא פיו לומר אני העשירתי את אברם הרימותי וגו' אם וגו'. ובזה, לא תאמר אתה וגו' ולעולם כפי הדין נכסי הם אשר נתן לי אלהים ולזה נתתי מעשר מכל, וכמו שהוכחנו בפ"י (פסוק כא) תן לי הנפש וגו'. ובזה ידויק אומרם **ולא תאמר** שהיה לו לומר ולא אתעשר משלך והבן:

כד **הם יקחו חלקם וגו'**. פירוש לא שיהיה הרשות בידך ותכנם עמהם בשיעורין אלא הרשות בידם לקחת אשר ישפוטו הם כי הוא הנוגע להם. גם בזה הראה לו כפי האמת אליו נוגעים הנכסים, אלא שחש לאמירה, הגם שהיא כוזבת אף על פי כן ממעיט בכבודו של אברם באמירתו:

בראשית פרק-טו

ג **ויאמר אברם הן לי וגו'**. קשה א' איך יוכל לומר **לא נתת** וגו' והלא כבר הבטיחו ואמר לו (לעיל יג טז) ושמתי זרעך כעפר הארץ ומה לו לפקפק ח"ו בדברי ה'. ב' אומרו הן לי היה לו לומר הן לא נתת לי. ג' צריך לדעת הכוונה באומרו **והנה בן ביתי יורש** אחר שאין לו זרע מה לי אם יורש אותו בן ביתו או אחר:

אכן כונת הכתוב היא על זה הדרך, שלהיות שבשורת הזרע שאמר לו ה' אמר כעפר הארץ, ודבר ידוע כי הנמשלים לעפר הארץ הם בני אדם הבזוים והפחותים שאין בהם נפש קדושה, על דרך אומרו (קהלת ג) רוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ, והם הנקראים עמי הארץ, ובני אדם כאלו לא יתמלא רצון הצדיקים בהם, לזה אמר אברהם **הן לי וגו'**, פירוש דבר השוה לי לא נתת זרע. ולזה השיבו ה' ואמר לו ספור הכוכבים כה יהיה זרעך והם הצדיקים המשולים לכוכבים דכתיב (דניאל יב) ומצדיקי הרבים ככוכבים ובזה נחה דעתו. ואל יקשה לך לפירוש זה ממאמר רז"ל שדרשו בפסוק והיה זרעך בעפר הארץ שאמר ה' ליעקב, וז"ל (כ"ר פס"ט) כעפר וגו' מה עפר אינו מתברך אלא במים כך בניך וכו' מה עפר מכלה כלי מתכות כו', ע"כ, הרי דהמשלת העפר לשבח. הנה לא דרשו ז"ל בדרך זה לשבח שבעפר, אלא אחר שמצינו שהמשילם ה' לכוכבים הא למדת שלא המשילם לעפר אחרי כן אלא לשבח שבעפר, לא לבחינת הפחיתות, ולזה תמצא שלא דרשו כן בפסוק ראשון הנאמר לאברהם אלא בפסוק הנאמר ליעקב אחר שהובטח אברהם ככוכבים, ולזה דאג אברהם על המשל ראשון כעפר הארץ. ובזה נתיישבו ב' הדקדוקים למה לא הובטח אברהם בהבטחה ראשונה גם דקדוק אומרו **הן לי**:

אומרו והנה בן ביתי יורש אותי, תתפרש בשני דרכים, הא' שאם לא יתן לו אלא כעפר יותר יבחר לבן ביתו לירש אותו, להיותו תלמידו החביב לו, ממה שירשנו בן שאינו הגון, ומצינו שעשו כיוצא בזה אנשי מעשה מבני ישראל המה:

והב' על זה הדרך כי מלבד שהיה מצטער על הזרע גם היה מצטער על דברת הבן בית שהיה אומר כי הוא היורש, וזה הוא שיעור הכתוב, והנה, פירוש לפי שעה הוא אומר יורש אותי, ואיך יטב ביום טובה לבבו בשמעו את הדברים מבן ביתו. ומצאתי לרז"ל (שם פמ"ד) שאמרו מעין זה שפירשו שבקש אברהם ללכת עירי ולא יהיו לו בנים שאינם מהוגנים:

ו **והאמין בה' ויחשבה לו צדקה**. פירוש על דרך אומרם ז"ל (ר"ה ו.) כי דין הצדקה כנדריים שהנודר לגבוה כמוסר להדיוט. והוא שאמר והאמין בה' פירוש הפקיד אצלו הברכה, ואם תאמר והלא עדיין לא הגיעה לידו להפקידה ביד נאמן, לזה אמר **ויחשבה לו צדקה**, פירוש החשיב אברהם מה שאמר ה' אליו שהוא צדקה, וכיון שכן דין מסירה יש לה והאמינה ביד ה':

עוד ירצה, להיות שהבטיחו והוא שיהיו בניו צדיקים ודבר זה אינו בידו של הקב"ה כאומרם ז"ל (כרכות לג:) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים אמר הכתוב שהאמין בה' שכן יעשה ולא הרהר אחר מדותיו לומר והלא וכו' ויחשבה ה' לאברהם צדקה שהפליא להצדיק. או ירמוז על זה הדרך שהגם שמאת ה' היתה זאת להיות ל" צדיקים בעולם (ב"ר פל"ה ומ"ט) אם כן הוא חפץ להטות אדם לדרך ישר ואין לאיש הזה משפט צדקה שאמר הכתוב (דברים ו, כה) וצדקה תהיה לנו כי נשמור וגו' מעתה ה"ל צדיקים מוכרחים הם במעשיהם, לזה אמר שאף על פי כן ויחשבה ה' לו צדקה פ"י לזרע המוזכר בסמוך דכתיב יהיה זרעך כי שם רמז ה"ל במספר יהיה:

יג **ויאמר לאברם וגו'**. צריך לדעת למה כפל לומר **ידוע תדע**. עוד צריך לדעת למה אמר **גר יהיה זרעך** ולא אמר זרעך יהיה גר או יהיה זרעך גר כי אין דרך להזכיר המאורע קודם שיזכיר למי יארע. עוד למה לא פירש כוונתו באומרו גר וגו' ועבדום וענו וגו' אם ג' יחד יהיו בכל הד' מאות שנה או חלק מהארבע מאות בגירות וחלק בעבדות וחלק בעינוי. האמת, כי ממה שראינו שכן היה נודעת הכונה, אלא למה לא פירש ה' דבריו:

אכן כוונת הכתוב הוא על זה הדרך טעם שכפל לומר **ידוע תדע** לג' סיבות. הא' על דרך אומרם ז"ל (נדרים לב.) וז"ל ירדו אבותינו למצרים בשביל דבר קל שאמר במה אדע, והוא אומר ידוע, לצד שאתה חפץ לדעת, תדע כי גר וגו'. ב', להיות שאמר ה' בענין ב' דברים, א' פורעניות ואחת הטבה, כאמרו ואחרי כן וגו' לזה אמר ידיעה ב' פעמים. ג' על דרך אומרם ז"ל (ברכות יח:) בפסוק (דברים לד) זאת הארץ אשר נשבעתי וגו' לאמר וגו' שאמר לו ה' לך אמור לאברהם וגו' שבועה שנשבעתי וכו' ע"כ. והוא אומר ב' ידיעות א' היא מה שמודיעו באותו מצב ואחד שעתידי להודיעו על ידי משה ולזה אמר תדע לעתיד:

וטעם שאמר **גר יהיה וגו'**, שהקדים המאורע, נתכוון לומר כי הגרות היא כסדר שהיה בה אברהם, ואם היה אומר כי יהיה גר משמע שתתחדש הגרות, ויהיה נשמע שיהיה זמן שלא יהיו גרים קודם ותתחדש להם הגרות, ולא כן הוא שיעור אומרם כי גר יהיה זרעך פי' בגרות יהיה עומד זרעך, ולזה מצינו שחשב ה' שני יצחק ויעקב הגם שהיו בהיותן לגרות אבות, ואם תאמר היה לו לומר כי זרעך גר יהיה וגו', דע כי נתחכם ה' לומר כן לגלות דעתו כי לא לכל זרעו גזר ה' עול השיעבוד והעיגול ולזה אמר כי גר יהיה זרעך פי' יהיה לך חלק בזרעך שאינו אלא בגרות ולא ישתנו יין מרורות כל עיקר, ואם היה מקדים לומר זרעך גר יהיה וגו' תהיה הכונה על זה הדרך זרעך גר יהיה וגו' ועבדום וגו' ואין חלק מזרע מושלל מהאמור בענין שהם גרות עבדות עינני והוא לא כן חושב כי יש שישנו בגרות לבד, ולזה הפסיק בין הגרות לשאר, פירוש, לומר כי יש מהזרע שהוא מוחלט שאין לו אלא גרות לבד. וזה הוא שיעור הכתוב גר יהיה זרעך בארץ לא להם. זרעך בארץ לא להם ועבדום וגו'. וטעם שלא שיער כמה מהעבדות וכו'. דבר זה אין לו שיעור יכולין להפטר ביום א' על דרך אומרם ז"ל (דב"ר פ"ב) יענך וגו'. ומעתה שלשה הדרגות בענין חלק מהזרע מוחלט מהשיעבוד והענוי והם האבות והשבטים והשאר חלק בגלות וחלק בענוי ואין שיעור לזמן העינוי כי אם יזכו יום א' ולא רד"ו שנה, וצא ולמד משבט לוי (ש"ר ה טז) שנדמה לאבות, ודע שגם הם טעמו דבר מה צא ולמד ממשה (שמות ב ג) ותקח לו תיבת גומא וגו' על שפת היאור:

ידי **וגם את הגוי וגו'**. קשה איך יוצדק לומר וגם על מה שקדם שהוא השיעבוד והענוי וזה הטבה לנקום נקם מאויבנו. ב' תיבת **את** מיותרת. ג' אומר **דן אנכי** דבר ידוע הוא כי הוא הוא השופט. ד' למה הפסיק בין המאורע אשר גזר ה' על בניו במשפט המשעבדים והיה לו להשלים לומר ואחרי כן יצאו וגו' שהוא גמר ענין ישראל ואחר כך יאמר את הגוי אשר יעבודו וגו'. ולזה אפשר שנתכוון לומר בשינוי זה שאחר שישפוט ה' את הגוי יצאו ברכוש ולקח סדר העשוי, וכמו שמצינו שכן היה בתחלה דן אותם ואחר כך השאילום רכוש גדול:

אכן משמעות הכתובים יתבאר על דרך אומרם ז"ל (תנחומא בשלח) וחמושים עלו וגו' א' מחמשים ויש אומרים אחד מחמש מאות והשאר מתו במצרים בימי חושך ואפילה כדי שלא ירגישו בהם המצרים. עוד אמרו ז"ל (שמו"ר פי"ד) בפסוק ולכל בני ישראל היה אור וגו' שהיו ישראל מחפשים חדרי חפצי מצרים והיו יודעים וכו' ובאמצעות זה השאילום וינצלו וגו' ועיין מה שפירשתי בפ' פסוק זה במקומו, והוא שאמר ה' לאברהם **וגם את** וגו' פי' מלבד גזירת השיעבוד והעינוי וגם תוספת גזירת פורעניות ידון את ישראל כשידון את המצרים להשמיד ולהרוג חלק גדול מהם למר חמשים חלקים ולמר חמש מאות חלקים, ובזה ידויק תיבת **וגם** ותיבת **את**, ואמרו **אנכי** פי' מכה זו לא ידעו בה המצרים כי אם הוא לבדו כי היו בימי החשך. וסמך לזה אומרם **ואחרי כן** וגו' פי' באמצעות אותו המשפט כשיביא המכה ההוא לדון את שניהם גוי עובד וגוי נעבד שהוא מכת החושך אחרי כן יצאו ברכוש וגו' כאמור למעלה כי באמצעות זה השאילום:

עוד יתבאר הכתוב במה שנדקדק עוד למה הביא ה' על המצריים עשר מכות ועל הים לקו וכו' אחר שמצינו כי כן גזר הגוזר:

והנה הרמב"ם ז"ל בספר המדע (הלכות תשובה פ"ו ה"ה) כתב כי טעם חיוב האומות המשעבדים הוא לצד שלא אמר ה' אומה פלונית וכו'. והשיגוהו רמב"ן וראב"ד כי מה בכך סוף סוף מצוה עושים בקיום דבר מלך. ופירש רמב"ן כי העונש הוא לצד שהוסיפו לענות יותר מידי העבודה אשר גזר ה', ולדבריו אין האומות נענשים אלא על תוספת עינוי. ולדרכו ז"ל יתבאר הכתוב על זה הדרך **וגם את הגוי דן אנכי** פירוש ידן ה' עמו וממוצא דבר אתה יודע כי ירבה

יותר משיעור הגזירה, ודקדק לומר **את** פי' ידון אתו עמו הוא בכבודו ובעצמו והוא אומר **אנכי** כי הוא היודע שיעור הגזירה, ושיעור התוספת שעליו יעניש אותם, וכל זה לדרכו של רמב"ן:

הנכון בעיני הוא כי כל האומות חייבין ליענש על כל העינוי והצער אשר יריעו לנו והחקירה מעיקרא אינה צודקת, כי האומות טעם אשר יענונו הוא לצד הבדלתנו מהם וקיום המצות אשר אנו מקיימים, וצא ולמד אם היו ישראל עובדים לטלה והיו לעם אחד במצרים לא היו המצריים משתעבדים בהם והיו כאחיהם המצרים, וכן בכל אומה ואומה אשר תשעבד ישראל ותריע הטעם הוא לצד היותינו נחלת שדי. ומעתה מה מקום לטענת שהם שלוחי אל הגוזר והלא אל גזר על אשר עברו ענף אחד מדבריו והם מריעים על שאינם עוברים על כל התורה והיו ככל הגוים בית ישראל, והוא אומר (זכרי' א) אני קצפתי מעט פירוש על אשר עברו על חלק מהתורה קצפתי מעט והם האומות המיסרים את ישראל אדרבא עוזרים באמצעות העינוי לרעה לעבור על הכל, וכן הוא שהעובר על הדת פוטרים אותו מכל רע ומטיבין לו. והוא אומר **וגם את הגוי** אני אתדיין עמו כי אני יודע מחשבות אדם ותחבולותיו וטעם העינוי שאינו לצד קיום מצות ה' שגזר עליהם כן, וממוצא דבר אתה יודע כי הגדיל אויב עשות רשע כיון שמיסר לצד שנאתו אין שנאה כשנאת הדת ופשוט הוא כי יתאכזר עליהם בהפלגה. וכפי זה יוצדק לומר **וגם את** וגו' שהוא הודעת ריבוי הצער אשר יעבור על בניו, וסמוך לזה כתב **ואחרי כן יצאו** וגו' פירוש כיון שאין דעתם לקיים מצות ה' ישנם בהשבת הגזילה בכל מה ששעבדו אותם. וצא ולמד ממעשה גביהא (סנהדרין צא). שתבע מהמצרים שכר כמה שנים ששעבדו בישראל:

עוד ירמוז הכתוב על דרך אומרם ז"ל (מגילה כט) גלו למצרים שכינה עמהם וכו' וכתוב (תהלים צא) עמו אנכי בצרה. ועוד אמרו בפסוק (שמות כד) ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר שירמוז אל שעבוד שנשתעבדו ישראל בלבנים וכו', והוא אומר **וגם את הגוי אשר יעבדו** בהם שם אתם עמם דן אנכי שירמוז אל השכינה שתהיה עמם בגלות, ובזה ידויק תיבת וגם שהוא תוספת צער, ותיבת **את** ותיבת **אנכי**:

טו **ואתה תבא וגו'**. קשה למה הפסיק בהבטחת אברהם תוך הבטחות הבנים, והגם שמבטיחו שלא יראה בחייו מהשעבוד של זרעו, עם כל זה לא היתה נפסדת הכונה אם היה מאחר, שגם עתה אין המאמר סמוך לשעבוד אלא לגאולה. עוד צריך לדעת למה כפל לומר בשלום בשיבה טובה ולא הספיק באומרו בשיבה טובה ובה כלול גם כן בשורת תשובת ישמעאל שאמרו ז"ל, ולא יראה שעבוד הבנים:

אן כוונת הכתוב לפי מה שקדם לנו כי הצדיקים ובפרט האבות יקפידו על ניכוי שכר לעולם הנצחי, וצא ולמד (ב"ר פמ"ר) שמצינו לו שהיה מיצר בהריגת המלכים שמא נתנבה לו משכר העליון עד שאמר לו ה' (פסוק א) אל תירא אברם וגו' שכרך הרבה, אשר על כן כשהבטיחו שיצאו מהשיעבוד ברכוש גדול, יש מקום לאברהם לחוש ולומר כ צר ך לנכות משכרו לעשות לו ניסים ונפלאות לבניו ולהוציאם ברכוש גדול לזה הבטיחו סמוך לאמירת יצאו וגו' **ואתה תבוא אל אבותיך בשלום** שלא יתנכה משלום אשר החזקת במעוז, וחסד הבטחון מתת אלהים הוא וזה כנגד הבטחות השארות הנפש, וכנגד פרטי עולם הזה אמר **תקבר בשיבה טובה** כאן כלל שלא יביט מהשעבוד לבניו גם שיעשה ישמעאל תשובה כדי שיקברוהו בשיבה טובה בבנים צדיקים כי הוא המקווה לצדיקים ושאר פרטי הטוב והשלום. ובזה סלקה קושית רמב"ן יעוין שם דבריו, כי לא באה ההבטחה על הגירות וכו' ודברי רמב"ן דחוקים:

טז **ודור רביעי וגו' כי לא שלם**. צריך לתת לב בטעם זה. והנה רש"י ורמב"ן נחלקו בפי' דור רביעי, רש"י ז"ל פי' רביעי לגולים יהודה פרץ חצרון, וכלב בן חצרון היה מבאי הארץ. ורמב"ן ז"ל דחה דברי רש"י ופי' דור רביעי לאמורי כי ה' פוקד עון אבות על שלשים ועל רבעים. וקשה לי גם לדברי רמב"ן כי לאיזה ענין מודיע ה' דבר זה לאברהם. וגם אינו רמוז התנאי בדברי ה' שאם ישבו האמורי לא יחרימם שהוא עיקר הודעת דור רביעי לדבריו. ועוד אם דור רביעי דאמורי הוא לא היה צריך לחזור להזכירו אחר כך באומרו עון האמורי כיון שבו הוא מדבר בסמוך. ופשוט שאין דברי רמב"ן מחוורים, והנכון הוא שיכוין ה' לומר שני קיצים האחד הוא קץ הגלות והשיעבוד והעינוי שיצטרף הכל למנין ת' וכשיגיע ת' שנה נשלמה הגזירה והוציא ה' אותם ממצרים בעצם היום שנשלמו הת', וקץ ב' הוא לביאת הארץ שלא תהיה כניסת הארץ בתשלום הת' אלא עד דור אחר שהוא דור רביעי. והוי יודע כי דורו של כלב דור ג' יחשב והוא שיצא ממצרים והגם כי כלב

נכנס לארץ אין הדור נחשב אלא ברובו וכלב הוא לבדו נשאר מהדור דכתיב (במדבר יד ל) כי אם כלב בן יפונה. וכשאמר הקב"ה דור רביעי על כללות בני ישראל הוא אומר, ואין דברי רש"י מחוורין במה שאמר בזה אלא דור רביעי הם דור שיצאו ממצרים פחות מכל שנה שהם נכנסו לארץ שהם בני כלב והם רביעי לגזירה כשתחשוב פרץ חצרון כלב ישר ושוב בני כלב הם דור רביעי שבו לארץ כנען, כי אין למנות הדורות מהשבטים כמו שהתחיל למנות רש"י יהודה פרץ וכו' שאם באנו להתחיל מיום שהתחילה גזירת ת' נחשוב גם יצחק ואם באנו להתחיל מראשון אדם שירד למצרים נחשוב מיעקב ויהיה כלב ה' אלא ודאי שאין למנות הדורות אלא משהתחיל השיעבוד שהיו ישראל שלא ברשות עצמם וזה היה אחר מיתת השבטים שאז התחיל השיעבוד כאומרם ז"ל (שמו"ר פ"א) שכל זמן שהיו השבטים בעולם לא טעמו שיעבוד וכהם כאבותם, וה' רמז זמן שיתחיל חשבון הדורות באומרו **ישוּבו הנה**, דקדק לומר תיבת **ישוּבו** לומר שבמעוכבים ביד מושל הוא אומר ישוּבו כשישלימו ד' דורות, ודור ראשון שתקף עליו יד מושל הם בני השבטים שהשבטים ברשות עצמן היו ואת בניהם שבו המצרים לבל עלות מן הארץ והבן ועיקר:

ומעתה נשקיף להבין אמרי קדוש ינובב חכמה באומרו **כי לא שלם עון האמורי** אם כן מוכח שעון האמורי מעכב הכניסה ובמעשה אשר סדר ה' בתורתו הנעימה יגיד כי עון המרגלים הוא אשר סבב עכבת דור היוצא ממצרים עד תומו ואת בניהם הביא שמה וזולת המרגלים שהרשיעו היו נכנסים הדור היוצא בשנה שניה ליציאת מצרים שהוא סוף הת' ולא הלכו המרגלים אלא להפקת רצון השואלים לרגל וזולת זה אמר ה' להם שיכנסו באותו דור עצמו שיצא ממצרים שהוא ג' והלא לא שלם עון האמורי עדיין כמאמרו יתברך:

אכן כוונת הכ' היא על דרך אומרם ז"ל במסכת ברכות (ז:): פרק ראשון בפסוק (חבקוק א) כבלע רשע צדיק ממנו צדיק ממנו בולע צדיק גמור אינו בולע ע"כ. פירוש כי אם יהיה רשע עדיין יש בידו קצת זכות ויבא צדיק שרובו זכיות להתגרות בו אין כח בצדיק לאבדו כי עדיין יש לרשע להשתלם זכות הנשאר לו בעולם הזה והרשע יתנקם מהצדיק להיות שיש ביד הצדיק מהתיעוב שאינו צדיק גמור, אבל כשיהיה גמור הגם שישאר לרשע חלק מהטוב יופקע כלילתו, וכן אם יהיה הרשע מוחלט ונגמר דינו למות בכל עושה ה' שליחותו לאבדו וכל הקודם בו זכה ואפילו אינו צדיק גמור יכול לאבדו מן העולם:

והנה בצאת ישראל ממצרים וכששלחו המרגלים היו במדרגת צדיקים גמורים, והגם שעשו העגל, כבר נענשו עליו, והשמצה אין בו שיעור שימנע מהם שם צדיק גמור לענין זה שלא יקראו צדיקים **גמורים** בערך האמורי והן הנה דור חסיד (סנהדרין קי:): דכתיב (תהלים נ) אספו לי חסידי כורתיו וגו' אשר לא כן היו אחר שליחות המרגלים שהקניטו את ה' והמרו וכו' ואז נכנסו בגדר צדיק ממנו בערך האמורי, ולכן כשהיו צדיקים גמורים קודם המרגלים היה בהם כח לדחות האמורי כי יאמרו אליו פנה מקום מארצנו אשר נתן לנו ה' וכשלא ירצה הרי זה מורד וכן מות הוא מה שאין כן אחר שחטאו והמרו אמרי אל לא נשאר בחזקת צדיק גמור, ולהיות שעדיין לא שלם עון האמורי אין בידם להשמידו, ולזה תמצא כשהעפילו לעלות ההרה יצא האמורי ורדפום ויכום כאשר תעשנה הדבורים וזה יגיד בלע רשע צדיק ממנו. ותמצא עוד שבכניסתם אמר משה (עקב ט ה) לא בצדקתך וגו' כי אם ברשעת הגוים האלה כי נשלם עונם. וכפי זה הגם שאינכם צדיקים גמורים אתה בא לרשת וגו'. כי אין לו שום זכות ליאמר עליו צדיק ממנו. כי משמעות צדיק ממנו יורה שיש לו קצת זכות שיוצדק ליאמר צדיק ממנו אבל מוחלט ברשע אין לו חלק הצדקות ליאמר צדיק ממנו והבן. ומעתה יתפרשו דברי ה' על נכון **ודור רביעי** וגו' פי' מבטיחו הבטחה שאין לה ביטול בשום אופן בעולם ונתן טעם לדבר יתברך שמו ובנתינת הטעם **כי לא שלם** וגו' ואתה תשכיל לדעת כי לא יספיק טעם זה אלא לזמן שהיו ישראל בהעדר שם צדיק גמור ואז לצד שעדיין לא שלם עונו של אמורי לא יוכלו בא לארצו אבל אם יהיו ישראל במדרגת צדיק גמור אין מניעות שלימות העון תמנעם מבוא לרשת ארצו, ולזה כשיצאו ממצרים וקבלו התורה נתרצה האל שיכנסו לארץ תקף ומיד ויקחו את ארצו כי יתגרו בהם ויתקנאו בעושי רשעה, מה שאין כן אחר עון מרגלים נכנסו בגדר צדיק ממנו לזה איחר ה' עד תום כל הדור וביני ביני ישלים עון האמורי, ואם לא היה טעם שלימות עון האמורי היו בניו נכנסים תיכף ומיד ועונם יפרעו בעונשים אחרים כאשר ישפוט השופט בצדק:

יח **ביום ההוא כרת וגו'**. אומרו **נתתי** לשון עבר, לפי מה שקדם לנו שהחזיק בה אברהם כמו שפירשנו במקומו (לעיל י"ג ט"ו) יוצדק לומר נתתי כבר כי הבנים יזכו מדין יורש:

שוב מצאתי מדרש רבותינו ז"ל ברבות (ב"ר פמ"ה) וז"ל ותתן אותה לאברם אישה ולא לאחר ע"כ. הנה רז"ל דקדקו תיבת אישה שלא היה צריך לאומרה ויישבו שלמעט בא, וצריך לדעת מיעוט זה למה הוצרך. ולפי דברינו צריך הדבר ליאמר לומר שעדיין היא שפחתה ולא נתנתה אלא לאברהם. ואם ירצה אברהם לתתה לאחר או לשלחה לעצמה לעשות כטוב בעיניה אין לו רשות הא למדת שעודנה שפחתה. ואברהם הודה לדבריה שהדין עמה בטענתה ויש בזה שני דרכים. הא' **אפשר** שאברהם כמו כן היה דעתו מתחילה ועד סוף ואפילו הכי בא עליה לטעם אשר אבאר. או לא חשב כן מתחלה ודעתו היתה כי לשם אישות בעל ומשחררת היא כי לא חשב שנתכוונה שרה למה שגלתה דעתה עתה, ואילו חשב כן אפשר שלא היה בא עליה מדין (דברים כג) לא יהיה קדש, וכן תמצא שבמשך י"ד שנה משנולד ישמעאל עד שנולד יצחק לא יסף עוד לדעתה:

וטעם שרה שלא הקפירה לתת **שפחה** לבן חורין וגם אברהם למה שנאמר שהבין דברי שרה ולא חש על עצמו, דע כי לפי הפשט נוכל לומר שעדיין לא נצטוו על זה. והגם שהיו מדקדקים לקיים אפי' דקדוקי מצות של חכמים, לצד הנבואה היו עוברים על המצות לפי שעה. וכבר כתב רמב"ם בספר המדע בפרק ט' מהלכות יסודי התורה כי אם יבוא נביא במאמרו יתברך שיעברו ישראל ואפי' רבים על עבירה אחת לפי שעה כי מותר לעשות כן וכאלוהו בהר הכרמל (מ"א יח) וכמו כן עשה אברהם על פי שרה כי נביאה היתה יותר מאברהם כמאמרם ז"ל (שמו"ר פ"א) בפסוק כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה, ולזה כשאמרה לו בא נא אל שפחתי הסכים לדברי הנביאה. וצורך היה בדבר להיות כן כי באמצעות היותה שפחתה נתברר בה חלק המאום שהיה דבוק באברהם מימי קדם ויצאה הזוהמא בישמעאל ונשאר אור שלם ונכון ביצחק, ואלו היתה הגר משוחררת לא היה יוצא כל הזיהום לבד מבלי שיצא עמו חלק הטוב ופרצה גדולה היתה מסובבת מהדבר וה' יתברך עשה נפלאותיו אלינו. ואולי כי לזה נתכוונה שרה באומרה **ישפוט השופט ביני וביניך** כי חששה שיאמר אברהם ואיך תסכים עליו להיות קדש, לזה אמרה, הוא השופט ישפוט בינו ובינה וכו'. ותיכף הודה לדבריה ע"ה, וכשידעה שרה כי אין **סתירה** לטענותיה ועודנה שפחתה **ותענה שרי**, **ותברח** וגו' פי' כי הגר לא קבלה הדין וחשבה שעברו עליה את הדרך ודין בת חורין יש לה לצד שגבירתה נתנה אותה לבן חורין האדם הגדול אברהם אבינו עליו השלום ודאי יצתה לחירות, והוא לא **שמעה** התנאי שהתנית שרה, לזה ברח לה ויפגעו בה בני האלהים והודיעוה כי היא שפחת שרי ותקבל עליה את הדין ואמרה **מפני שרי גבירתי** וגו':

ויש לדון בישמעאל אם יש לנו איזה קנין בו או לא, תניא בתורת כהנים פרשת בהר סיני וז"ל מנין אתה אומר ישראל שבא על שפחתו וילדה ממנו בן מותר אתה לשעבדו עבד, תלמוד לומר אשר יהיו לך מאת הגוים אשר סביבותיכם ולא מן הכנענים שבארץ עכ"ל. פי' שלא היה צריך לומר אשר יהיו לך וגם משמעות תיבת יהיו לך. דחוקה שהיה לו לומר אשר תקנה ומזה דורש אשר יהיו לך פי' תוליד אתה מאת הגוים דהיינו ישראל שבא על שפחתו, ואומרם ולא מן הכנעני וכו' פי' כי זה יש בו דין (דברים כ) לא תחיה כל נשמה, ומעתה יצא הדין כי ישמעאל וזרעו קנויים לנו קנין גמור, לא מבעיא לסברת רבנן שבן שפחת מלוג לאשה ואנו יורשי שרה, אלא אפילו לסברת חנניה הרי נתן אברהם את כל אשר לו ליצחק וישמעאל בכלל ולנו הוא עם העמים אשר כרת ה' ברית לתת לנו, ומכללם הוא אדום הוא וחלקו בישמעאל. והעד הנאמן לדברינו הוא מה שאמר הבורא יתעלה (כ"א י"ג) וגם את בן האמה הרי שקראה אמה וקראו בנה ולא בנו, כי תמצא בבני השפחות בלהה וזלפה דקדק הכתוב לומר בהם ותלד ליעקב בן, (ויצא ל') וכן אמר בשני בן שני ליעקב, וכן בג' אמר ותלד זלפה שפחת לאה ליעקב בן, וכן בד' אמר בן שני ליעקב, הרי שבכולן דקדק לכנותם בשם בני יעקב כי נשתחררו וכאן אמר ה' להפך בן האמה ואמר לו עוד כי ביצחק יקרא לך זרע:

ואין זה בכלל עשרה עממין אשר אמר ה' אותם אתן לכם כי זה זכינו בו משלנו ואין צורך נתינה בו:

[בראשית פרק-יז](#)

וה' ולא יקרא וגו' והי' שמך וגו'. במדרש ב"ר אמרו (פמ"ד) וז"ל ויאמר אברם הן לי אמר ר' שמואל בר יצחק המזל דוחקני ואומר לי אברם אין אתה מוליד אמר לו הקדוש ברוך הוא כדברך אברם אינו מוליד אברהם מוליד שרי לא ילדה שרה תלד עכ"ל. קשה הרי מצינו שילד אברהם את ישמעאל קודם שנקרא שמו אברהם:

עוד צריך לדעת אומרו שרי לא ילדה וכו' נדרשתי ללא שאלו שהרי לא טען אלא אברם. לא היה לו להשיב אלא אברם וכו' כי שרי מי הזכירה:

ונראה להיות שעיקר בנים של אברהם הם אשר תוליד לו שרה דכתיב כי ביצחק וגו' ואברהם אבינו ע"ה ידע זה ברוח הקודש כי ישמעאל אינו אלא בירורי פסולתו של יצחק וראה במזל כי עיקר זרעו לא יצא לעולם כי מן הסתם לא יגיד המזל אלא על איש עם בת זוגו, ולזה אמר אברם אינו מוליד כי לידת ישמעאל אינו לידה כאומרו כי ביצחק יקרא לך זרע, ובזה יתיישב למה בתשובת ה' אליו הזכיר שרה כי היא עיקר לידת אברהם:

[יח] ויאמר אברהם וגו' לו ישמעאל וגו'. יכוין בתפלה זו שיהיה ישמעאל הולך בצדק לפני ה', וזה הוא יחיה לפניך שהצדיקים קרויים חיים. ואומרו לפניך על דרך אומרו ואתם הדבקים בה' וגו' והוצרך לתפלה לפי שראה בו סימנים לא טובים שעל כל פנים לא תהיה רשעת הרשע נעלמת מעיני הצדיק ומה גם בנו, לזה התפלל עליו שיהיה צדיק, וגילה דעתו כי הוא זה מבוקשו וכמו שפירשתי בפסוק (ט"ו ג') הן לי. והבטיחו ה' שיהיה זרעו ככוכבים ושואל שתתקיים הבטחה זו בישמעאל:

[יט] ויאמר אלהים אבל שרה וגו'. צריך לדעת טעם אומרו אבל כי אין לה משמעות:

ונראה שנתכוין לומר אליו אין הכי נמי אם הנתינה היא בשבילך לבד יש לך פה לומר שאתה מסתפק בישמעאל, אבל שרה אשתך יולדת פי' לצד שתלד שרה אינך רשאי לוותר בשל הזולת ודקדק לומר לך פי' שיהיה לה בן ממך כתפלתה שכל בנים שיהיו לה יהיו ממך. עוד אפשר לומר כי ה' הקפיד על שאמר לו ישמעאל שבחר בישמעאל. ואפשר כי זה היה סיבה שניתן לו יצחק מסטרא דנוקבא, והוא אומרו שרה יולדת, ונצטער הרבה מצד זה כשעקד אותו על גבי המזבח כי על ידי העקידה ניתנה לו הנפש היולדת ונולדה לו אז רבקה בת זוגו:

[כ] ולישמעאל שמעתיך וגו'. הכונה להיות שאברהם לא התפלל על ישמעאל אלא לצד שהוא לבדו זרעו מה שאין כן אחר שנתן לו ה' זרע משרה אז לא יבקש עוד על ישמעאל לזה אמר לו הקב"ה ולישמעאל שמעתיך פי' קבלתי דבריך והוא על דרך אומרם ז"ל (מכות יא.) קללת חכם אפילו על תנאי מתקיימת ומרובה מדה טובה ממדת וכו' ולפי מה שפירשתי שתפלת אברהם על ישמעאל היתה שיהיה צדיק רמז לו ה' שיחזור בתשובה כאומרו הנה ברכתי אותו שיחזור בתשובה שהברכה הוא שיהיה נכלל בברוך וברוך הוא מקור הקדושה. ואמר לשון עבר **ברכתי** וגו' הוא מה שרמז באומרו (טו) תקבר בשיבה טובה, וכן היה כאומרם ז"ל (ב"ר פל"ח) שעשה תשובה:

[כג] ויקח אברהם וגו'. להיות שישמעאל היה גדול בן י"ג שנה לזה הוצרך לקחתו ברברים להתרצות לו. וגם לילידי ביתו ומקנת כספו כי היה בהם גדולים ולקחם בפיום כי רצה שכולם יקבלו עליהם ברצונם מצות המלך:

כאשר דבר וגו'. צריך לנו לדעת למה הוצרך לומר כאשר דבר וגו' רואה אני כי כן עשה. ואולי שיכוין לומר שאותו מעשה שלקח אותם בריצוי הוא כאשר דבר אתו אלהים:

עוד יכוין לומר שלא נתעכב מעשות מצות ה' אלא תכף ומיד **כאשר דבר** פירוש סמוך, וזה להודיע זריזותו ע"ה בעבודת הקב"ה:

עוד יכוין לומר על דרך אומרם ז"ל (ע"ז כז.) המול ימול שצריך המל שיהיה הוא עצמו נימול. וזה הוא שאמר **כאשר דבר אתו** פי' שקדם הוא ומל עצמו תחלה ואחר כך מל האחרים. וכפי זה לא קשה למה לא הזכיר הכתוב מילת אברהם כי מב' טעמים יש לו להקדים עצמו, בין מצד הזריזות קשוט עצמך וכו', בין מצד כדי שימול אותם כהלכה אשר צוהו ה' המול ימול, ומה שאמר הכתוב אחר כך ואברהם בן צ"ט שנה וגו' זה להודיע הזמן שבו נימול כשם שאמר וישמעאל בן י"ג אף על פי כן הזכירו קודם. ולמה שפירשתי לא קשה כי השמיענו הכתוב שהוא מל עצמו תחלה כמ"ש כאשר דבר אתו וגו' על אופן שפירשתי: